אקוסיסטם יצירתי־אזורי בצפון

תוצאות מחקר מיפוי תרבות

ינואר 2026

-

תקציר

מרכז ידע אזורי גליל מזרחי
REGIONAL KNOWLEDGE CENTER
EAST GALILEE

B ERACHA
קרן ברכה | The Beracha Foundation | صندوق برخا

אקוסיסטם יצירתי־אזורי בצפון

תוצאות מחקר מיפוי תרבות - תקציר

ינואר 2026

יועצת תרבות ואומנות לקרן ברכה: יעלה חזות ינוקא

מנהלת מרכז הידע האזורי גליל מזרחי: יפעת קורן זמרן

ניהול פרויקט, מרכז הידע האזורי גליל מזרחי: מירב אטמור

ייעוץ אקדמי, תכנון המיפוי והמחקר והדרכת צוות: שירה לפידות

מחקר מיפוי אשכול גליל מזרחי: מיקי נירון

מחקר מיפוי אשכול גליל מערבי: סיון אלדן ברטן, מיכל מרקוביץ'

מחקר מיפוי אשכול בית הכרם: מורן דעקה

צוות מיפוי ומחקר: מירב אטמור, סיון ברטן אלדן, מורן דעקה,
יעלה חזות ינוקא, שירה לפידות, מיכל מרקוביץ', מיקי נירון, יפעת קורן זמרן

מומחה GIS: בני דרובוט

עריכה מדעית ולשונית: ד"ר מי־טל נדלר

עיצוב גרפי: משה קקון, הלה גדה, סטודיו פנדה

המחקר והכתיבה התאפשרו הודות לקרן ברכה, שיזמה מימנה והובילה את ביצועו.

© כל הזכויות שמורות לקרן ברכה ולמרכז הידע האזורי גליל מזרחי בתל־חי, אוניברסיטת קריית שמונה בגליל.

לפרטים על אודות המחקר וליצירת קשר ניתן לפנות לכתובות המייל:
קרן ברכה: yeala.hazut@gmail.com | מרכז הידע האזורי גליל מזרחי: meiraat@telhai.ac.il

קרדיט לציטוט המחקר:

לפידות. ש., אטמור. מ., אלדן ברטן. ס., דעקה. מ., חזות ינוקא. י., מרקוביץ'. מ., נירון. מ וקורן זמרן. י. (2026) אקוסיסטם יצירתי־אזורי בצפון, תוצאות מחקר מיפוי תרבות ינואר 2026. מרכז הידע האזורי גליל מזרחי תל־חי, אוניברסיטת קריית שמונה בגליל וקרן ברכה.

המחקר נערך תוך שימוש במתודולוגיית מיפוי תרבות, וכלל איתור ואיסוף מידע על ארגונים והתארגנויות הפועלים תחת שכבות המיפוי השונות שהוגדרו. נתוני המחקר נכונים לתקופה שבה בוצע המחקר ואינם מכסים במלואם את פריסת העשייה בשדה התרבות הצפוני באשכולות שהוגדרו, בשל אופיו הדינמי של שדה התרבות והאומנות.

המחקר נערך בשותפות רחבה במהלך שמטרתו לייצר ידע רלוונטי, יישומי ובעל ערך ציבורי, בשאיפה ליצור נכס אזורי משותף שישרת את כלל השותפים – כפלטפורמה לחשיבה, לתכנון, לכינון מדיניות ולפעולה עתידית קשובה ומותאמת בשדה התרבות בצפון.

תודה לכל השותפים הצפוניים שהקדישו מזמנם היקר, מהידע שלהם ומהניסיון הרב שלהם לטובת הצלחתו של המחקר. תודה לכל המרואיינים והמרואיינות. תודה גדולה לשלושת האשכולות הגליליים: אשכול גליל מזרחי, אשכול גליל מערבי ואשכול בית הכרם. תודה למועצת הפיס לתרבות ולאמנות, למשרד התרבות והספורט ולחברה למתנ"סים.

תודה לכל שותפינו במועצות המקומיות, בקרנות, בארגוני התרבות ובקהילת האומנים והאומניות שלקחו חלק בתהליכי העבודה.

תודה רבה לצוות המחקר המקצועי והמסור אשר ביחד יצר גוף ידע משמעותי שישרת, בתקווה, את כולנו.

דברי פתיחה

מחקר האקוסיסטם היצירתי בצפון נועד להעמיד מסד נתונים מבוסס ועדכני, שעליו יוכלו ארגונים, קרנות ומשרדי ממשלה להישען לצורך תכנון מיטבי של תמיכתם בתחומי התרבות, האומנות והיצירה בצפון הארץ. מטרתנו אינה להפיק מסמך "שיישאר על המדף", אלא לפתח מחקר חי ודינמי, שיהווה בסיס לתוכנית פעולה ארוכת טווח להתחדשות חיי התרבות והיצירה באזור.

הגישה שהנחתה את המחקר נשענת על מיפוי האנשים, הארגונים והמוסדות הפעילים כבר היום בשטח, תוך הבנת הנכסים שהם מייצרים ותמיכה בצמיחתם. בקרן ברכה אנו מאמינים כי יוזמות אורגניות, הצומחות מתוך הקרקע המקומית ונטועות בקהילות, הן תנאי הכרחי להצלחה בת־קיימא. בניית אקוסיסטם אזורי תוסס של חיי אומנות, יצירה ותרבות תאפשר להעצים את השפעתם של גופי התרבות והאומנות באזור. היא תסייע להרחיב את אפשרויות ההנגשה וליצור חיבור מחודש בין תרבות איכותית לקהלים רחבים בצפון.

בין מרכז הארץ ובין הפריפריה קיימים פערי נגישות משמעותיים לתרבות. מחקרים מראים שצעירים וצעירות בצפון מייחסים לנגישות לתרבות חשיבות זהה כמעט לזו של תעסוקה, בבואם להעריך את איכות חייהם. מוטלת עלינו האחריות להקשיב לקולות אלה ולפעול כך שהתרבות והאומנות יהיו סיבה מרכזית לבחירה במגורים בצפון.

מחקר זה מצטרף לתהליך דומה, שהחל אחרי השבעה באוקטובר באזור הנגב המערבי. במסגרתו מופו הארגונים והיוצרים הפועלים בתחומי התרבות, האומנות והיצירה. באזור זה כבר הצלחנו לעבור משלב המחקר לשלב התמיכות ארוכות הטווח, המסייעות לחיזוק ולביסוס המרקם התרבותי המקומי. אנו מקווים שגם בצפון נוכל לעבור במהרה לשלב השותפים והתומכים.

אני מבקש להודות למרכז הידע האזורי גליל מזרחי בתל חי- אוניברסיטת קריית שמונה בגליל על העבודה המשותפת בהוצאתו לפועל של המחקר. תודה לצוות המחקר המקצועי והמסור, ותודה גדולה לכל השותפים היקרים באשכולות, במועצות, בקרנות, בארגוני התרבות ובקהילת האומנים והאומניות שלקחו חלק וביחד יצרו גוף ידע משמעותי שישרת, בתקווה, את כולנו.

אריאל דלומי
מנכ"ל
קרן ברכה

דברי פתיחה

אני מברכת על המחקר שלפנינו, העוסק בתחום התרבות במרחב האזורי. חשיבות המחקר נעוצה בייחודיותו ובתרומתו להבנת התרבות כמשאב אסטרטגי לפיתוח חברתי, קהילתי וכלכלי. כראש מרכז הידע האזורי, אני רואה במחקר שילוב מובהק לתפיסת האזוריות שבה אנו מאמינים: תפיסה הרואה באזור מרחב חי ודינמי, המאופיין בריבוי קהילות, זהויות ופרקטיקות תרבותיות, ומבקשת מענים מותאמים להקשרים מקומיים מתוך ידע מבוסס נתונים. החיבור בין מחקר יישומי ובין תפיסת "האזוריות" מאפשר לא רק למפות את הפערים ואת האתגרים בתחום התרבות, אלא גם לפתח מדיניות ותוכניות פעולה הנשענות על נכסים תרבותיים מקומיים, על חיזוק הלכידות האזורית ועל קידום שוויון בנגישות לתרבות. כל זאת, כחלק בלתי נפרד מהחוסן האזורי ומאיכות החיים של התושבים.

ד"ר אילה כהן
ראש מרכז ידע אזורי גליל מזרחי
תל חי-אוניברסיטת קריית שמונה בגליל

רקע

בין יולי לדצמבר 2025 הובילו קרן ברכה, בשיתוף עם מרכז הידע האזורי גליל מזרחי בתל־חי אוניברסיטת קריית שמונה בגליל, מחקר תרבות מקיף לקידום ולפיתוח האקוסיסטם היצירתי־אזורי ברחבי הצפון. המחקר נערך בשותפות רחבה עם מועצות מקומיות, קרנות פילנתרופיות, ארגוני תרבות וקהילות אומנים, בשאיפה ליצור נכס אזורי משותף שישרת את כלל השותפים – כפלטפורמה לחשיבה, לתכנון, לכינון מדיניות ולפעולה עתידית קשובה ומותאמת בשדה התרבות בצפון. מחקר האקוסיסטם היצירתי־אזורי נועד להרחיב את הנגישות לצריכה וליצירה של תרבות ואומנות במרחב, ולהיטיב ולהעשיר את איכות חייהם של תושבי הצפון.

אירועי השבעה באוקטובר ומלחמת "חרבות ברזל" (2023-2025) הובילו את תושבי הצפון לתקופה מטלטלת ורצופת אתגרים. האירועים הביטחוניים השפיעו לא רק על חיי היומיום של התושבים, אלא גם על המרחב החברתי והתרבותי, המאותגר מלכתחילה: מוסדות תרבות, אומנים, יוצרים וקהילות שלמות נאלצו להתמודד עם פינויים, סגירות והשבתת פעילויות. המחקר "אקוסיסטם יצירתי־אזורי בצפון" התגבש על רקע המחסור המתמשך בתשתיות ידע על עולם התרבות והאומנות בצפון, ומתוך רצון לפעול למען שיקום ופיתוח הצפון. מטרת המחקר היא ליצור בסיס ידע ונתונים על אודות שדה התרבות והאומנות באזור, ולתמוך בפיתוחו ובהצמחתו של אקוסיסטם יצירתי־אזורי שיפעל כמנוע לצמיחה חברתית, כלכלית ותרבותית. מיפוי האקוסיסטם היצירתי־אזורי בצפון שואף להניח יסודות לחיים אזוריים מלאים, יציבים ומשגשגים – חיים שבהם התרבות והיצירה הן מנוף מרכזי לרווחה ולאיכות חיים גבוהה עבור כלל תושבי הצפון.

חשיבותן של התרבות והאומנות לחברה

תרבות ואומנות הן נכס אסטרטגי של החברה הישראלית, משום שהן יוצרות תשתית של משמעות, זהות ושייכות בחברה מגוונת ורבת־פנים. הן משמשות מרחב לביטוי ולעיבוד מציאות מורכבת, ומחזקות את החוסן החברתי והקהילתי בעתות שגרה ומשבר. מלבד תרומתן הערכית, התרבות והאומנות מניעות יצירתיות וחדשנות, הן תורמות לכלכלה המקומית והאזורית ומעצבות מרחב אזרחי חי ודינמי.

תרבות ואמנות הן משאב אנושי מהותי וזכות בסיסית לחיים בעלי עומק, חירות ומשמעות. הן אבן יסוד לבניית חברה פתוחה, מלוכדת ומגוונת, בעלת כוחות פנימיים ויכולת התחדשות. התרבות והאמנות מהוות מרחבים מרכזיים למימוש חופש הביטוי בחברה דמוקרטית, ומעצבות מרחב אזרחי חי, דינמי ומשתף.

ההכרה הראשונה בזכות לתרבות מופיעה בהכרזה "לכל באי עולם בדבר זכויות האדם" (1948) שאומצה על ידי העצרת הכללית של האו"ם. זכות זו מבטיחה לכל אדם ולכל קהילה אפשרות להשתתף בחיים התרבותיים, ליצור, לבטא זהות תרבותית, לצרוך תרבות ואומנות וליהנות מנכסי תרבות וממורשת תרבותית באופן שוויוני. בהתאם לכך, מוטלת על המדינה ועל המוסדות הציבוריים אחריות פעילה לקידום זכות זו - — להסיר חסמים, לעודד ריבוי קולות וליצור תנאים המאפשרים חיים תרבותיים מגוונים, שוויוניים וברי־קיימה לכלל האוכלוסייה.

מחקרים מהארץ ומהעולם מראים כי מעורבות אומנותית ותרבותית תורמת באופן משמעותי לבריאות הפיזית והנפשית, לרווחה (wellbeing) ולחוסן הקהילתי של יחידים וקבוצות. המעורבות האומנותית והתרבותית פועלת כמשאב בריאותי מונע: היא משפרת את איכות החיים, מפחיתה

דיכאון, דחק (סטרס) ובדידות, תומכת בתפקוד הקוגניטיבי והגופני, מובילה לצמצום השימוש בשירותי הבריאות ותורמת להפחתת העומס על המערכת הציבורית. מחקרים נוספים מספקים תמונה רחבה באשר לתרומתן הברורה של התרבות והאומנות לכלכלה.

ברמה הלאומית, באמצעות מדידה שיטתית של תרומת המגזר. ברמה האזורית, באמצעות השפעתן על התעסוקה, היזמות והתרומה לתמ"ג. תרבות ואומנות הן תשתית משלימה למדיניות בריאות ורווחה, פיתוח כלכלי, חוסן ואיכות חיים, והן בעלות תשואה רוחנית, חברתית, בריאותית וכלכלית. השיפור באיכות החיים, החיסכון בעלויות ציבוריות ובריאותיות והעלייה בפריון העבודה מיתרגמים לתועלת כלכלית וחברתית רחבת היקף.

תרבות ואמנות הן משאב חיוני ללכידות חברתית, להתחדשות וליכולתה של החברה הישראלית לצמוח ולהבטיח עתיד משותף לכלל אזרחיה מהקשת החברתית, הלאומית והדתית הרחבה.

החיבור בין חוסן חברתי לערך כלכלי ממשי מראה כי התרבות והאומנות הן כלי מרכזי להתחדשות כוללת של הצפון, ובכוחן לסייע בהפיכת תהליך השיקום להזדמנות לצמיחה מתמשכת, להתחדשות מערכתית רחבה ולבנייה־מחדש טובה יותר.

השפעת מלחמת "חרבות ברזל"

מלחמת "חרבות ברזל" הותירה פגיעה עמוקה ומתמשכת בשדה התרבות והאומנות בצפון, הן ברמה הארגונית והכלכלית הן ברמה הקהילתית והאנושית. הפגיעות של שדה התרבות והאומנות לא החלה בשבעה באוקטובר 2023, היא הייתה חלק ממאפייניו השדה שנים ארוכות. שדה התרבות והאומנות במרחב הצפוני מתמודד עם אתגרים שונים ועמוקים. השפעות המלחמה הובילו לכך שמוסדות תרבות מקומיים, רשויות מקומיות, מרכזים קהילתיים, יוזמות פרטיות ואומנים פעלו תחת מציאות של השבתת פעילות, פינוי יישובים והיעדר ודאות תקציבית. בצד זאת, לאורך המלחמה ואחריה, התרבות והאומנות פעלו כנכסים אסטרטגיים שבכוחם לסייע לעבד חוויות מורכבות של המלחמה בצפון ולחזק את החוסן האישי והקהילתי. תרבות ואומנות משמעותיות גם לצורך שיקום הקהילות וחזרתם של התושבים לאזור הצפון. חשיבותן עולה באופן מוצהר בסקרים שונים ועבור קהלים שונים, בייחוד קהל של צעירים.

הקשיים והאתגרים שבלטו לאורך המלחמה בתחומי האומנות והתרבות בצפון, התקיימו גם לפני המלחמה והם משקפים חסמים שונים לצריכת תרבות ויצירתה. הפיזור הגאוגרפי הגדול מוביל להיצע תרבותי מצומצם (חסם המרחק); תשתיות המידע המוסדרות חסרות (חסם מידע); והעלות הכספית הגבוהה אינה מאפשרת ליחידים או למשפחות להשתתף באירועי התרבות השונים (חסם כלכלי). היבטים אלו מונעים מתושבי האזור גישה מספקת לנכסי תרבות אזוריים, שיכלו לשפר את רווחתם ואת איכות חייהם (פדר ושות', 2025).

במהלך המלחמה, בנובמבר 2024, נערך סקר מצב תושבים שהכיל את כלל תושבי קו העימות בגליל המזרחי והמערבי (כהן ושות', 2024). בקטגוריה "שביעות רצון מתחום התרבות והפנאי", 19% בלבד ממי שנשארו בבתיהם, הביעו שביעות רצון גבוהה. זאת, בעוד שבקרב המפונים שביעות הרצון הגיעה ל־46%. בקרב האוכלוסייה הצעירה (גילאי 18–35) עלה כי 44% מהתושבים שפונו מביתם הביעו שביעות רצון משירותי התרבות והפנאי במקום שבו הם מתגוררים, ורק 22% מהתושבים שנשארו בגליל המזרחי הביעו שביעות רצון משירותים אלה. בסקר נוסף שערך מרכז הידע האזורי עם מכון ברוקדייל, באפריל 2025, עלה כי 53% מהצעירים המשיבים מחפשים מענים בתחום התרבות והפנאי. צורך זה דורג רביעי לאחר הצורך בחיזוק החוסן, בהתנהלות פיננסית ובהכוונה תעסוקתית. נתונים אלו נתמכים על ידי סקר שערכה אגודת הסטודנטים תל־

חי במרץ 2025 בשיתוף המאיץ הצפוני של מעוז, בו עלה כי בקרב 57% מהסטודנטים, הרכיב של תרבות פנאי קריטי למשיכת צעירים לאזור ולהישארותם בו. הסטודנטים שמו דגש על העשרת אירועי התרבות, הופעות, פסטיבלים ומסיבות.

אקוסיסטם יצירתי־אזורי בצפון: מאפייני המחקר

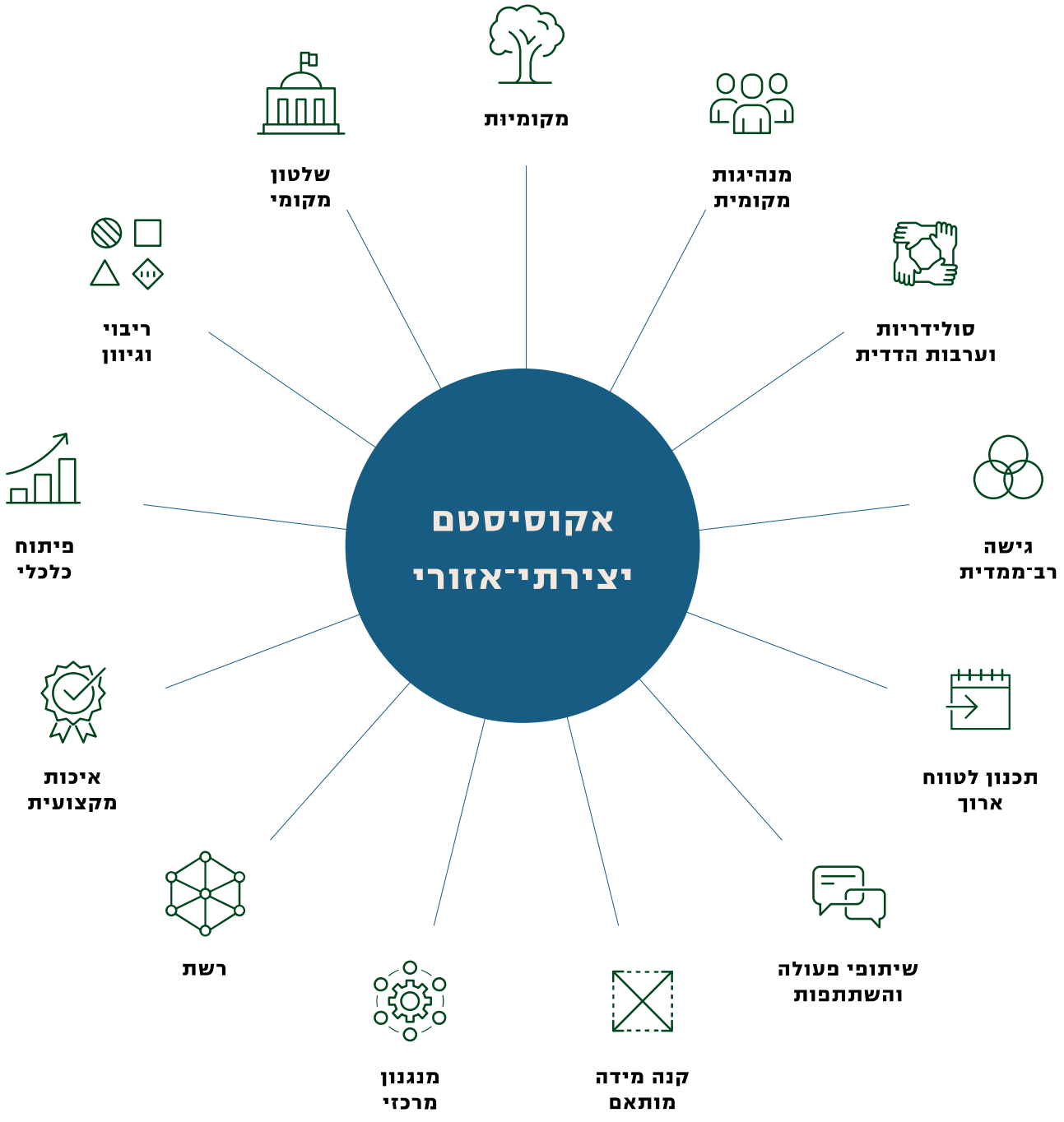
המחקר הנוכחי הוא ראשוני, וככזה הוא גם מזמין מחקרי־המשך ופיתוחים עתידיים. המחקר נועד לסייע לגופים מקומיים וחיצוניים שפועלים באזור הצפון לפעול באופן אסטרטגי ואפקטיבי להצמחת אקוסיסטם יצירתי־אזורי. המחקר נפרש על פני **שלושת האשכולות הצפוניים**: אשכול גליל מזרחי, אשכול גליל מערבי ואשכול בית הכרם. הוא נערך בשותפות עם שחקנים שונים במרחב הצפוני: קרנות, אשכולות, מועצות, ארגונים, אומנים ויוצרים. שיטת המחקר כללה איסוף נתונים, ראיונות ומיפוי של מוסדות תרבות קיימים ופוטנציאליים, רישום ואיתור פעילויות תרבות ואומנות, זיהוי יוצרים ואומנים פעילים באזור, רישום ואפיון מרחבי יצירה ותרבות ותיעוד פעילויות ואירועים תרבותיים. בשלושת האשכולות אשר בלב מחקר זה ישנן 46 רשויות ובהן ערים, מועצות אזוריות, קיבוצים, מושבים וכפרים. האשכולות מאופיינים בפסיפס אנושי מגוון ובקשת רחבה של זהויות לאומיות, תרבותיות ודתיות.

אקוסיסטם יצירתי־אזורי מוגדר במחקר כמערכת רב־שכבתית, דינמית ובין־תחומית של שחקנים, משאבים, פרקטיקות, מוסדות ותהליכים, הפועלים יחד במרחב גאוגרפי מוגדר ליצירה, הפצה, תמיכה והמשכיות של עשייה תרבותית ואומנותית (לפידות ושות', 2024). האקוסיסטם היצירתי־אזורי הוא מארג חי שבו יחידים (יוצרים ויזמיות), ארגונים, רשויות מקומיות, מוסדות חינוך, קהילות, תשתיות פיזיות וסמליות, וגם מקורות מימון – מתקיימים ביחסי תלות הדדית. תפיסה זו שואבת ממודלים אקולוגיים וחברתיים המדגישים הסתגלות, גמישות ויכולת התאוששות, והיא ממקמת את התרבות והאומנות ככוח מניע לפיתוח חוסן קהילתי, זהות מקומית והתחדשות אזורית, במיוחד בהקשרים של טראומה קולקטיבית ומשבר מתמשך.

התרבות והאומנות באזור הצפון נבחנו במחקר זה, לראשונה, כמערכת דינמית ומתפתחת של יחסי גומלין. המחקר התבסס על התשתית התיאורטית שפותחה במחקר "אקוסיסטם יצירתי־אזורי בנגב המערבי" (לפידות ושות', 2024) בו גובשו 13 עקרונות מרכזיים ליצירת אקוסיסטם יצירתי־אזורי משגשג: (1) מקומיות; (2) מנהיגות מקומית; (3) סולידריות וערבות הדדית; (4) גישה רב־ממדית; (5) תכנון לטווח ארוך; (6) שיתופי פעולה והשתתפות; (7) קנה מידה; (8) מנגנונים מרכזיים; (9) רשת; (10) איכות מקצועית; (11) פיתוח כלכלי; (12) ריבוי וגיוון; (13) שלטון מקומי. עקרונות אלו פועלים כמערכת של יחסי גומלין, ולא כרשימת תנאים מבודדים. הם מדגישים כי שגשוג תרבותי־אזורי הוא תוצאה של תהליך מתמשך, מצטבר ורב־שכבתי, ולא התערבות נקודתית או פרויקט יחיד. העקרונות שימשו כמסגרת מושגית לבניית כלי המחקר, תהליך איסוף הנתונים ושלבי הניתוח.

במחקר הנוכחי זוהו 17 שכבות מקצועיות שונות, המרכיבות את האקוסיסטם התרבותי היצירתי־אזורי של צפון ישראל. מתוכן מופו בפועל **שבע שכבות בלבד**. השכבות שמופו כללו: (1) **מוסדות תרבות** (תיאטראות, מוזיאונים, גלריות, מרכזי תרבות – נתמכים ולא נתמכים על ידי משרד התרבות); (2) **פסטיבלים** (אזוריים, עירוניים ועצמאיים); (3) **חינוך לתרבות** (קונסרבטוריונים, אולפני מחול, מוסדות השכלה גבוהה, בתי ספר לאומנות, מגמות אומנות בתיכון, חינוך בלתי פורמלי ועוד); (4) **שלטון מקומי** (עשייה הקשורה ישירות לשלטון המקומי – מחלקות תרבות, פעילות של האשכולות הרשותיים, מרכזי צעירים ומרכזים קהילתיים); (5) **ספריות** (אזוריות,

רשותיות, יישוביות ועוד); (6) **סטודיואים של אומנים** (סטודיו שיש לו שימוש מעבר לשימוש היוצר/ת, כגון: חוגים, אירועי מכירה, מופעים ועוד); (7) **גופי יצירה** (הרכבים, להקות, קולקטיבים מקומיים). תהליך המיפוי כלל סריקה שיטתית של האזור כולו, לצד איסוף נתונים ממקורות שונים.

תוצאות המחקר

חיבור הנתונים בשלושת האשכולות מראה כי שדה התרבות האזורי הוא פעיל, מחויב ובעל עומק אומנותי וקהילתי. בתוך המרחב הצפוני קיימת פעילות תרבות ואומנות בעלת איכות גבוהה, קיימים מוסדות תרבות שיש להם ערך מקומי, אזורי, ארצי ולעתים גם בין־לאומי. קיימת מערכת קשרים מעניינת ובעלת פוטנציאל עם תחום התיירות, החקלאות והטבע ויותר מהכול – קיים הון אנושי מחויב ומקצועי שפועל מתוך חיבור לזהות ולקהילה המקומית. עם זאת, זהו שדה שפועל בתוך מסגרת מתמשכת של מגבלות מבניות מורכבות, תלות גבוהה בתקציבי השלטון המקומי והשלטון המרכזי, וכן מדיניות ארצית שאינה לוקחת בחשבון את התנאים הקיימים בצפון, ובכלל זה היעדר תשתיות מתכללות יציבות ומיעוט מוסדות עוגן.

באשכול גליל מערבי ישנם מוסדות תרבות המתפקדים כעוגנים, עם ריכוז גדול יחסית. באשכול גליל מזרחי ישנם מעט מוסדות עוגן. באשכול בית הכרם ניכר מחסור במוסדות מסוג זה, וכן מחסור בתשתיות פיזיות. ובכל האשכולות חסרה תשתית אזורית מתכללת בתחום התרבות, שזהו תפקידה הבלעדי. כפי שניתן לראות מן הפרקים האשכוליים במחקר, קיים דמיון בין האשכולות לצד שוני מהותי – בהרכב האוכלוסייה, במאפיינים הגאוגרפיים וההיסטוריים ובמורשת התרבותית שהתפתחה באזורים מסוימים. זאת בעוד שאזורים אחרים הוזנחו שנים ארוכות לפני מלחמת "חרבות ברזל". לצד המכנים המשותפים, קיימים פערים: מתחים בנושאי זהות, שפה והדרה בתקופות של מתח ביטחוני וחברתי; מיעוט חינוך לאומנויות; ריכוזיות יתר; מרחק ואזורי בידוד מבניים; מחסור במסלולי הכשרה ובהעברת ידע בין דורות מקצועיים; פערים גדולים בקרב החברה הדרוזית והחברה הערבית וחוסר בפיתוח היבטים בין־לאומיים.

מתהליך המיפוי וניתוח האשכולות עולה כי האתגרים הייחודיים וההמלצות האסטרטגיות העיקריות הנגזרות בדרך לאקוסיסטם יצירתי־אזורי הם אלו:

אשכול גליל מערבי

אתגרים ייחודיים

- מרחק גאוגרפי ותחבורה ציבורית מוגבלת מהווים חסמים לצריכת תרבות.
- היעדר נגישות למידע על פעילות תרבות בהתאמה לקהלים מגוונים.
- חוסר ברשת של קשרים (נטוורקינג) מקצועיים בקרב יוצרים ויזמים.
- חוסר במקומות תרבות לצעירים.
- היעדר מנגנונים שיאפשרו איגום משאבים תרבותיים.
- היעדר מרחבים מוגנים במוסדות התרבות.
- עומס בירוקרטי והיעדר ידע מקצועי המקשים לגייס תקציבים לתחום התרבות.

המלצות אסטרטגיות

- חיזוק וייצירה של מנגנונים אזוריים משותפים.
- בנייה וחיזוק רשתות ליוצרים עצמאיים, למוסדות תרבות, למובילי תרבות ברשויות.
- עיצוב מדיניות תרבות מקומית־אזורית.
- קידום ופיתוח יוצרים ויזמים מקומיים כעסקים קטנים.
- פיתוח וחיזוק מפגשים בין מגוון תרבויות וקהילות דרך תרבות.
- השקעה ממוקדת בתרבות עבור צעירים תושבי האזור.
- מענה לאתגרים שיווקיים ובמה לקבלת מידע על תרבות באופן נגיש לקהלים השונים.

	אתגרים ייחודיים	המלצות אסטרטגיות
	• צורך בחיזוק תרבות ואומנות בחברה הערבית והדרוזית. • צורך בחיזוק ההכרה הפורמלית בחוזקות התרבות והאומנות לחוסן האישי והקהילתי.	• פיתוח פתרונות לנגישות תחבורתית לצורך יצירה וצריכה של תרבות. • פיתוח ושמירה על מוסדות התרבות המקומיים כעוגנים אזוריים. • קידום חשיפה ציבורית לעשייה אומנותית מקומית. • הרחבת ממשקים בין תחומים כגון: תיירות, חינוך, מורשת וסביבה - לתחום התרבות.
אשכול גליל מזרחי	**אתגרים ייחודיים**	**המלצות אסטרטגיות**
	• מרחק גדול מהמרכז, שטח גאוגרפי גדול ופיזור אוכלוסיה כחסמים משמעותיים המשפיעים על היצע מצומצם, יצירה וצריכת תרבות. • נגישות תחבורתית מוגבלת ובעייתית המהווה חסם משמעותי בתחום התרבות • מחסור במוסדות עוגן בתחומי האומנות השונים. • היעדר רשתות מקצועיות מגוונות בתחום התרבות. • היעדר מנהיגות מקומית אסטרטגית בתרבות. • עומס בירוקרטי וקושי לקבל אישורים ותקציבים. • עיסוק ממסדי דל בתרבות בחברה הערבית ובחברה הדרוזית.	• חיזוק מנגנונים מרכזיים מגוונים המספקים מענה אזורי. • פיתוח הון אנושי לרבות הכשרות מקצועיות, ליווי מקצועי וחשיפה לידע רלוונטי מישראל וממדינות אחרות. • הקמת עוגני תרבות קבועים שישמשו כמוסדות תרבות לתושבי האזור ולמבקרים. • פיתוח ממשק תרבות משולב תיירות, חקלאות, מורשת וטבע כשפה מקומית וכמנוף לפיתוח כלכלי. • יצירת אסטרטגיה המתאימה את קנה המידה של הפעילות לגודל הקהילות תוך דגש על פעילות מותאמת ענפה וקבועה לצד אירועי עוגן גדולים. • מענה לאתגרים שיווקיים ובמה לקבלת מידע על תרבות באופן נגיש לקהלים השונים. • השקעה ממוקדת בתרבות עבור צעירים תושבי האזור וסטודנטים. • שיקום וחוסן קהילתי ואזורי דרך גופים האמונים על פיתוח החוסן הקהילתי. • קידום ופיתוח יוצרים ויזמים מקומיים כעסקים קטנים.
אשכול בית הכרם	**אתגרים ייחודיים**	**המלצות אסטרטגיות**
	• היעדר מנגנוני תמיכה ותקצוב יציבים. • מחסור במוסדות ובמרחבים פיזיים מותאמים לפעילויות תרבות. • היעדר מרחבים מוגנים במוסדות התרבות.	• גיבוש מסמך מדיניות תרבות משותף עם נציגי רשויות, מוסדות תרבות, אומנים וקהילות במטרה להניח תשתית תרבותית שוויונית וצמיחה קהילתית וכלכלית.

אתגרים ייחודיים

- צורך בחיזוק תשתית ארגונית אזורית בתחום התרבות.
- אתגרי נגישות מידע ופערי שפה מהותיים בשיווק, בפרסומים, בחומרי הדרכה ובממשקי הרשמה.
- ריבוי יוזמות עצמאיות וקהילתיות ללא מערכות מוסדיות מלוות ותומכות.
- פערים גדולים בפעילויות התרבות בין הרשויות השונות.
- חוסר יציבות תקציבית ותמיכה ממסדית בתוכניות עבודה לטווח קצר וארוך.
- צורך בתשתית ארגונית המבוססת על שיתופי פעולה ומדיניות תרבות אזורית מתואמת.

המלצות אסטרטגיות

- חיזוק המנהיגות המקומית, הקהילתית, המקצועית והאזרחית כחלק משיתופי פעולה בין רשויות, מוסדות, קהילות, יזמים ואומנים.
- פיתוח מקומי של ידע ויכולות.
- טיפוח ופיתוח קהילת היוצרים העצמאיים כנכס דרך עידוד חשיפה, בניית פלטפורמות והעדפה של יכולות מקדמות פעילות תרבותית רשותית.
- קידום מפגשים בין תרבויות וקהילות דרך תרבות.
- חשיפה ציבורית והנגשת ידע דרך השקעה בפיתוח תשתיות לצריכת תרבות.
- הרחבת שיתוף הפעולה עם פלטפורמות מקומיות לקידום התיירות.
- שימת דגש על פיתוח מקצועיות בתרבות בחברה הערבית והדרוזית.
- בניית חללים מותאמים ליצירת תרבות ולצריכתה.
- פיתוח אסטרטגיה לצמיחה כלכלית הכוללת תיירות טבע ותעשיות יצירתיות.

אתגרים מרכזיים

במבט רחב, האתגרים המרכזיים שמופו הם:

1. תשתיות ומרחב פיזי

- מחסור במרחבי תרבות: חוסר במוסדות עוגן יוצרים, חוסר באולמות מופעים, גלריות וחללי עבודה ייעודיים ליצירה.
- נכסים עזובים ("פילים לבנים"): קיומם של מבני ציבור שנבנו למטרות תרבות אך נזנחו ואינם מנוצלים.
- חסמי נגישות ועלויות: היצע מצומצם ועלויות הפקה גבוהות הנגזרות מהמרחק הגאוגרפי, לצד מערך תחבורה ציבורית לוקה בחסר המונע מהקהל להגיע לאירועים.

2. ממשל, ניהול ומוסדות

- היעדר מדיניות סדורה: מרבית הרשויות פועלות ללא אסטרטגיית תרבות ארוכת טווח או מדיניות מקומית מוגדרת.
- תלות תקציבית וניהול מבוזר: הישענות יתר על מקורות מימון חיצוניים, לצד חוסר תיאום הגורם לכפל אירועים ושיווק לא יעיל.
- פערי הכשרה: מנהלי תרבות בדרג המקומי פועלים לעיתים קרובות ללא הכלים המקצועיים או ללא ההכשרה הנדרשת לתפקיד.

3. כלכלה וקיימות

- היעדר מודלים עסקיים: קושי בביסוס מודלים כלכליים ברי-קיימה שיבטיחו את יציבות מוסדות התרבות.
- היעדר מענה ליוצרים העצמאיים: מחסור במנגנוני תמיכה ופיתוח לאומנים עצמאיים, במיוחד בעתות משבר.
- תפיסת התרבות כ"מותרות": התייחסות לתרבות כהוצאה עודפת ולא כהשקעה חברתית-כלכלית, דבר שהוביל להסטת תקציבים משמעותית בתקופת המלחמה.

4. הון אנושי ועתודה מקצועית

- הגירה מתמדת של כישרונות ויוצרים מהצפון למרכז הארץ בחיפוש אחר הזדמנויות, אל מול מחסור בכוח-אדם מקצועי להוראה מקצועית.
- שחיקת כוח האדם: ריכוז סמכויות ותלות גבוהה במספר מצומצם של "דמויות מפתח" המובילים לעומס ולשחיקה.
- חוסר בהמשכיות מקצועית: היעדר מסלולי הכשרה, מנגנוני העברת ידע ופתרונות תעסוקתיים לבוגרי מגמות האומנות באזור.

5. החברה הערבית והדרוזית

- תת-ייצוג ופערים מובנים: היעדר מענה מוסדי מספק לתחום התרבות ביישובים הערביים והדרוזיים, לצד מחסור בתשתיות פיזיות.
- פעילות לא מוסדרת: קיומה של עשייה תרבותית ענפה הפועלת "מתחת לרדאר", ללא הכרה או תמיכה רשמית.
- חסמי ביטחון אישי: התגברות האלימות והפשיעה המהווים חסם פיזי ופסיכולוגי להשתתפות באירועי תרבות, בדגש על שעות הפנאי בערב.

מחוון

על בסיס ממצאי המחקר וניתוחם גובש מחוון הכולל ארבעה צירים רעיוניים – ציר הפרט, הציר החברתי־קהילתי, ציר כלכלי וציר תשתית מערכתית – שמייצגים את התנאים הקריטיים להתפתחות שדה התרבות בצפון. תחת כל ציר שויכו המלצות שמטרתן לחזק את המערכת התרבותית ולהניע שינוי משמעותי ורב־שכבתי במרחב עבור תושבי הצפון.

המלצות הדו"ח מתייחסות לארבעה צירים:

1. תרבות ואומנות כמרחבים של משמעות, חוויה והתפתחות אישית.
2. תרבות כמרחב חברתי אזרחי רב-תרבותי בצפון.
3. תרבות ואומנות כתשתית לפיתוח כלכלי ומוביליות חברתית־כלכלית בצפון.
4. תרבות כתשתית מערכתית בצפון.

המלצות מרכזיות

להלן ההמלצות המרכזיות שעלו מתוך המחקר:

1. חיזוק מקומיות ומנהיגות מקומית בצפון: חיזוק התרבות בצפון באמצעות פיתוח מנהיגות מקומית, טיפוח יזמות ופעילות תרבותית משקפת מקום ושילוב ערכים מקומיים במדיניות.
2. פיתוח מדיניות תרבות מותאמת לצפון: עיצוב מדיניות תרבות מקומית מותאמת למרחבי הצפון, שתאפשר לקבל החלטות אסטרטגיות המשכיות ותיאום בין שותפים, תוך ייצוג הצפון ברמה הארצית וחיזוק התשתית המקומית ושקיפות מול התושבים.
3. פיתוח קהל לתרבות בצפון – חינוך, נגישות ובניית קהילות: הרחבת קהל יוצרי התרבות וצרכני התרבות והאומנות בצפון באמצעות יצירת הזדמנויות לצעירים בקרב קהילות שונות, פיתוח החינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, ושיפור הנגישות לפעילות תרבותית בכל הגילים.
4. חיזוק יוצרים עצמאיים מקומיים בצפון: פיתוח היוצרים המקומיים והתשתית התרבותית במרחב, בדגש על אזורים מרוחקים בהם יש חוסר בארגונים מוסדיים. חיזוק ופיתוח יוצרים וקהילות יוצרים עצמאיות וחזקות בצפון באמצעות הכשרות, תמיכות ייעודיות, מרחבים פיזיים וכלים כלכליים, תוך קידום מקצועיות וחיבור לאקוסיסטם המקומי.
5. פיתוח הון אנושי בתרבות בצפון – מקצועיות, יזמות ורשתיות: חיזוק ההון האנושי בתחום התרבות בצפון באמצעות פיתוח מקצועיות, קידום יזמות והקמת רשתות מקצועיות, כדי לבסס אקוסיסטם יצירתי יציב באזור.
6. תרבות לחיזוק החוסן הקהילתי בצפון: לפתח ולחזק את מעורבות השלטון המקומי בתחום התרבות בצפון, באמצעות אסטרטגיה רשותית ומדיניות מסודרת, הרחבת המעגלים והנגשת ידע וכלים לרשויות, כדי להבטיח המשכיות, איכות והשפעה רחבה של התרבות בקהילה. יש לשים דגש על רשויות ערביות ודרוזיות ורשויות חלשות.
7. השקעה בתשתיות פיזיות לתרבות בצפון: חיזוק התשתיות הפיזיות לתרבות בצפון על ידי הקמה, חידוש ושדרוג מוסדות קיימים, יצירת מוקדים חדשים ליצירה והגברת הנגישות והשוויון, תוך תמיכה במגוון שימושים וגמישות לצורכי הקהילה. יש לשים דגש על קנה מידה מותאם למרחבי הצפון השונים - קטן לצד בינוני וגדול.
8. פיתוח כלכלי, תעסוקתי ותיירותי לתרבות בצפון: חיזוק תחום התרבות כמנוע צמיחה

אזורי בצפון דרך פיתוח יזמות, חשיבה כלכלית ברת־קיימה, חיבור למגזר העסקי, לתיירות והחקלאות ולתחומים נוספים, והנגשת משאבים ותמיכה ליוצרים, מוסדות וקהילות. זאת תוך רגישות למתח בין כוחות מקומיים לחיצוניים ויצירת ערך כלכלי לכלל השחקנים באקוסיסטם המקומי.

9. פיתוח שיתופי פעולה ואיגום משאבים: חיזוק שדה התרבות בצפון באמצעות טיפוח שיתופי פעולה, איגום משאבים והעצמת קהילות מקצועיות.

10. פיתוח וחיזוק התרבות והאומנות בחברה הערבית ובחברה הדרוזית: פיתוח והרחבת התשתיות התרבותיות והגברת הנגישות לצריכה וליצירה של תרבות ואומנות בקרב החברה הערבית והחברה הדרוזית בצפון. זאת תוך חיבור למורשת המקומית, חיזוק הקהילה ופיתוח מקצועי מותאם.

11. תרבות לחיזוק החוסן הקהילתי והביטחון האישי בצפון: ביסוס התרבות והאומנות כעוגנים חיוניים לחיזוק החוסן הקהילתי בצפון, ככלי להתמודדות עם טראומה, משברים וחירום וכמרחבים ליצירת תקווה, שיקום ולכידות חברתית.

12. קידום גיוון ומרחבים משותפים בתרבות בצפון: חיזוק הגיוון התרבותי בצפון באמצעות יצירת מרחבים משותפים, פיתוח תוכניות בין־תרבותיות וחיזוק מוסדות הפועלים עם קהלים מגוונים, כבסיס ללכידות חברתית, סולידריות וגישור על פערים.

13. חיבור התרבות לנכסים הייחודיים של הצפון - טבע, חקלאות ותיירות: פיתוח אקוסיסטם תרבותי אזורי המבוסס על טבע, חקלאות ומורשת מקומית כמנוף לחיזוק הכלכלה האזורית, להרחבת קהלים מקומיים, לקידום התיירות מבחוץ בצד חיזוק תרבות נטועת־מקום המחוברת למרחב הצפוני.

14. פיתוח מנגנונים אזוריים לניהול ולחיזוק התרבות בצפון: לבסס תשתיות מערכתיות לניהול, לתיאום ולקידום תחום התרבות בצפון באמצעות יצירת מנגנונים אזוריים קבועים, שיאפשרו חשיבה רוחבית, איגום משאבים, הרחבת נגישות לתרבות וחיזוק מעמדו של התחום בזירה המקומית והארצית.

הממצאים מצביעים על שדה תרבות עשיר מגוון ויזמי, הפועל בתנאים של מחסור במשאבים, פיזור גאוגרפי ותלות גבוהה במענים נקודתיים וקצרי טווח עם שונות גבוהה בין האזורים והאשכולות. לצד זאת, עולה פוטנציאל משמעותי של התרבות כעוגן קהילתי, כמרחב לבניית שייכות, זהות וחוסן, וכמנוע לפיתוח כלכלי דרך תעסוקה, יזמות ותעשיות יצירתיות. התרבות בצפון יכולה לתפקד כתשתית חברתית־כלכלית אך היא אינה זוכה עדיין למעמד ברמת המדיניות, התכנון והתקצוב. פער זה מצביע על החמצה אסטרטגית של משאב אזורי מרכזי.

ההמלצות מציעות מהלך כולל לחיזוק שדה התרבות בצפון הן ברמת המדיניות והן בשטח. מהלך זה נרחב וכולל פיתוח מנגנונים אזוריים, השקעה בהון אנושי ובתשתיות, חיזוק מוסדות מקומיים, הרחבת הנגישות והעמקת השיתופיות בין מגזרים וקהילות. זאת מתוך תפיסה שעתידו של האזור תלוי לא רק בתשתיות פיזיות וכלכליות – אלא גם ביכולת לטפח דמיון, יצירה, משמעות וחיים תרבותיים עשירים ומהנים לכלל תושביו.

במבט קדימה, המחקר מדגיש כי מיצוב התרבות כתשתית אסטרטגית איננו מהלך תרבותי צר, אלא תנאי הכרחי לבניית חוסן אזורי, לכידות חברתית ויצירת עתיד משותף, יצירתי ובר־קיימה לצפון ישראל ולישראל כולה.

מפת התרבות של הצפון

המיפוי שנאסף במסגרת המחקר הוטמע על גבי מפת ה־GIS וכולל נתונים על מוסדות תרבות, יוזמות עצמאיות, תשתיות פיזיות, מוקדי פעילות ופרויקטים קיימים במרחב הצפוני. זאת בשלושת האשכולות שמופו: אשכול גליל מזרחי, אשכול גליל מערבי ואשכול בית הכרם.

https://experience.arcgis.com/experience/0411381e59c040348aef4d6617329b11

טבלה מרוכזת

1 מקומיות ומנהיגות	2 מדיניות תרבות מותאמת	3 פיתוח קהל	4 יוצרים עצמאים	5 הון אנושי	6 שלטון מקומי	7 תשתיות פיזיות
8 פיתוח כלכלי־תעסוקתי	9 שיתופי פעולה ואיגום משאבים	10 חברה ערבית וחברה דרוזית	11 חוסן קהילתי	12 מגוון ומרחבים משותפים	13 טבע, חקלאות ותיירות	14 מנגנונים אזוריים

תרבות ואומנות כמרחב של משמעות, חוויה והתפתחות אישית

תרבות כמרחב חברתי־אזרחי רב־תרבותי

תרבות כתשתית לפיתוח כלכלי ולמוביליות חברתית־כלכלית

תרבות כתשתית מערכתית